

VERDAGUER, LES AMORS I LA RAPSODA¹

JOAN REQUESENS I PIQUER

*A Silvia Bel,
merescudament.*

La mètrica dels versos, els dels bons poetes, si hi paro atenció, no és cap límit. O potser sí com ho són els marges del camí, les cunetes de la carretera, gairebé senyals per anar més enllà. I qui diu la mètrica pot dir la rima i de manera absoluta la selecció lèxica que omple el poema. Tot per anar més enllà. La primera vegada llegeixes el poema i entens això i allò. La segona, hi descobreixes nous matisos de significació. Si ho fas amb veu alta, la sonoritat et mostra nous aspectes. Sempre endavant, talment el camí o la carretera que et menen a nous paisatges. I no parlem de lectures repetides amb anys per entremig! Surts de casa i assisteixes a la lectura que en fa un altre: nou ritme, nova entonació... a voltes et sembla escoltar un poema retocat. Els bons poetes fan versos sense límits, sempre miren endavant. Quina amplitud de significació! Insospitats detalls, inesperades sorpreses. Tenen raó els qui diuen que hi ha textos, versos també, als quals tornes una vegada i una altra i et semblaran de lectura estrenada.

El poema *Canigó* de Jacint Verdaguer —«un dels més grans poemes que s'han produït en llengua catalana»—,² en la seva doble trama guerrera i amorosa, té un personatge emblemàtic, Gentil. Ho és tant que avui gairebé tothom admet que és l'*alter ego* del poeta. Com a guerrer, el que ens recorda el naixement de Catalunya a banda i banda del Pirineu.³ Acompleix, ni més ni menys, el manament que l'ermità canigonenc imposa a Gentil en ésser armat cavaller, però capgirant els instruments: «com pluma ta arma escriga pertot la santa llei» (I, 39) i el poeta, com arma amb ploma escriu en versos santa llei; passats tres anys publica *Colecció de càntichs religiosos pel poble*, 1889, i

¹ Article enviat el 19 de desembre de 2022; publicat el 16 de febrer de 2023 a *Vademècum* <<https://mariatoldra.com/>>.

² Josep MIRACLE, *Estudis sobre Jacint Verdaguer*, Montserrat: PAM, 1989, p. 156; totalment d'acord i al seu costat, un altre dels més grans en la nostra llengua, *Nabí* de Josep Carner.

³ En aquest punt no es pot deixar al marge per cap raó l'estudi del verdaguerista citat a la nota precedent, «El *Canigó*, o el concepte de pàtria en Jacint Verdaguer» (ibídem, p. 155-173).

passats cinc més *Veus del Bon Pastor*.⁴ Com a donzell enamorat,⁵ amb Gentil estimba el somni del seu amor juvenil... als 40 anys, i capellà com és, es veu definitivament retut davant de l'amor humà; només li resta la poesia, l'arpa que també estimba «amb trençada gemagor» (VII, 450) i gosa dir, sota la figura d'una prosopopeia per a l'instrument músic, que són «dues vides que naufraguen» (VII, 455). Després, la poesia ja només serà la companya per cantar desenganys i penes, per resar en els poemes religiosos i recordar els somnis del passat com a trobador que, «cansat de córrer amb l'arpa a coll un dia» (I, 1), plora el seu final al poema *Primavera* el 1896. Quants testimonis em cal aportar dels que han vist Verdaguer ser el Gentil de *Canigó* com més endavant el trobador de *Primavera*? ¿No va intuir-ho el seu amic Jaume Collell, tot i que potser sense consciència plena? N'hem de parlar.

Per l'epistolari sabem que Verdaguer li demanà el parer més d'una volta sobre el «Cant de Gentil»,⁶ i ell ho confirma en una llarga carta a Teodor Llorente, a qui confessa entre altres coses, en referència a *Canigó* i a l'amic, això: «varias veces le dije a Jacinto que podía dar más vida real y movimiento a los personajes humanos, pero parece que nuestro amigo teme “humanizarse” y solo versifica y fantasea con toda libertad cuando vuela por los espacios de lo maravilloso». ⁷ Tanmateix, vulgues que no, els versos deixen entreveure el fons anímic del poeta. Un personatge enamorat en el poema permetia de ben segur suscitar un sentiment més viu al lector de la llegenda i fins intuir, és clar, el fons humà de Verdaguer. La mestria poètica ho velava... «ha ganado no obstante mucho, y salen ya ciertas notas del sentimiento de su arpa que antes no las conocía», rebla Collell amb tota la raó del món, ell que visqué un intensíssim enamorament abans

⁴ «Aquest és un llibre [*Veus del Bon Pastor i puc afegir-hi Càntics per certs poemes*] de recomanacions pietoses posades en vers que no arriben ni de bon tros a l'apologètica; el punt més fluix de la poesia verdagueriana a penes més que la indeclinable perfecció rítmica» (Miquel ARIMANY, *Aspectes de nova observació en l'obra poètica de Jacint Verdaguer*, Barcelona: Miquel Arimany Editor, 1986, p. 181).

⁵ «... no hi ha dubte que Verdaguer va derivar el nom propi Gentil de l'adjectiu comú “gentil” que té les accepcions següents segons el diccionari d'Alcover-Moll: noble, d'alta nissaga; ple de gràcia, de maneres delicades, cortès, atent; bell, agradable de veure o de considerar; bo, ben disposat; notable per la seva quantitat o intensitat [...] Gentil, doncs, és el nom que escau a algú que deserta per amor, però també empès per un desig indefinit i insadollable (“lo cor de l'home és una mar: tot l'univers no l'ompliria”»)» (Francesc CODINA I VALLS, «Gentil i Oliva. Dos models d'artista contraposats en el *Canigó* de Verdaguer», *Anuari Verdaguer*, 18 [2010], p. 120-121).

⁶ Vegeu les cartes que li adreçà, a finals de setembre del 1885, la primera; la segona desena d'octubre, la segona; el 25 d'aquest mateix mes, la tercera, i del dia 27 en tenim la resposta de Collell (*Epistolari Jacint Verdaguer*, V, Barcelona: Ed. Barcino, 1977, p. 47, 50, 52 i 53-64); correspondència que ha permès al professor Ricard Torrent afirmar, encertadament, que Verdaguer arribava a l'hora de l'estampació i «que la recerca d'un tractament acceptable per aquell passatge de poesia amatòria acabà que se li féu angoixant» (Ricard TORRENTS, *Verdaguer. Estudis i aproximacions*, Vic: Eumo Editorial, 1995, p. 167-168).

⁷ Teodor LLORENTE, *Epistolari Llorente, I: Cartes llevantines (1861-1900)*, Barcelona: Biblioteca Balmes, 1928, p. 165-166, carta del 18 de gener de 1886.

de reprendre els estudis sacerdotals que havia deixat per estudiar a la Universitat de Barcelona. Fou de tanta intensitat que fins lliurà una colla de versos amoris a qui l'havia enamorat quan es casà! Un dia de 1892 Verdaguer dinà a casa del senyor Joaquim de Pedrolo i de Nuix, maridat amb la seva cosina la vigatana Lluïsa d'Espona i de Nuix,⁸ que li mostrà el regal del canonge Collell de quan es casaren, un àlbum de versos... Verdaguer va llegir-los i ens n'ha deixat escrita una confessió tremolosa:

[...] Recordo pla bé que, de joves, féu patir molts cors vigatans! Ja llavors alguna llengua de serpent digué que mossèn Jaume Collell volia penjar els estudis i deixar el seminari encaterinat per la bellesa de Lluïsa d'Espona, la poncella més airosa de la plana. Sempre ho tinguí per una calúmnia, una prova més de l'enveja cap a una intel·ligència superior com la de mon estimat amic. Avui, però, de cop, tot s'ha trencat. Déu meu, per què? [...] mai no havia vist —Déu meu!— cap d'aquelles passades que traspuen la sang calenta de l'amor. A mi, l'enganyosa poesia m'ha servit per bastir mons, per fugir de la realitat a les subtiletes de la llegenda, però aquests versos de mossèn Jaume respiren per la ferida d'un cor asseगतat d'amor, amb lo neguit d'una passió humana no gens dissimulada, un esperit corsecat que batega delerós rere lo joc subtil de les metàfores i amagat amb lo teixit dels símbols.

Qui podrà avui negar que Verdaguer sabia perfectament què era «humanitzar-se»? La seva prosa clara no enganya en descobrir uns versos eròtics de l'amic, sí, de «mon estimat amic» el 1892, «mossèn Jaume» a qui reconeix com a persona excepcional en intel·ligència, per a qui no voldria que hagués estat víctima d'una passió d'amor! I Verdaguer un cop i un altre s'adreça a Déu: «Per què m'heu retornat de cop a un passat tan desagraït i miserable? Per què em feu dubtar de mon millor amic? Per què? [...] Per què, Senyor, per què?».⁹

Tenir la consciència obnubilada per l'esforç ascètic de capellà, hem de considerar-ho com a normal en ell. Però ell no s'ho esperava, els versos que rimava el van traïr. A *Primavera* hi ha el cant de «Lo Pomeró florit» (IV). El noieta hi és enfilat i d'aquella alçada inspiradora cau... Record d'infantesa... («al camp de les pomeres?»),¹⁰ de preadolescència, o de l'alba de la juvenesa? Qui cau, «groc, afinat i amb cara moridora, / de cap a peus sagnós i esgalabrat» (V, 10-11)? Ja ho havia expressat a *Canigó* la veu d'un infant: el caigut i mort «és hermós com pomeró d'abril», i el cor de monjos ho certifica: «Aquell —l'altre que ha vist l'infant— deu ser lo comte Tallaferro; / aquest, l'hermós Gentil» (XII, 386-388). El subconscient rau escondit i borbollant, és foc que s'expressa i a la vegada és claror enlluernadora que encega la consciència... L'enamorat és el

⁸ Avis del futur escriptor Manuel de Pedrolo.

⁹ Isidor CÒNSUL, «Jacint Verdaguer i Cervera. —I— Del “Dietari” de mossèn Cinto», *Quaderns Barri de Sant Magí*, 12 (2002), p. 17-18.

¹⁰ *Escrips inèdits de Jacint Verdaguer*, I, Barcelona: Ed. Barcino, 1958, p. 120.

personatge poètic, però des del fons invisible s'autoconfessa l'autor. Res de nou. Normal. Més normal encara en qui per situació històrica i social es troba vedat de ni pensar en manifestar els seus somnis, encara que pretèrits, més pregons; fins pot creure que són temptacions! Ho delata no gaire encobertament l'ermità quan contempla el novell cavaller Gentil a l'hora de les danses de l'aplec de Sant Martí:

Des del portal del temple, rosats sos ulls en plor,
i, girant-se al sagrari de l'Altíssim,
—Salvau-lo —diu—, oh Pare amorosíssim!,
les filles de la terra vos robaran son cor. (I, vv. 123-126)

Però el foc de la fondària ix, si cal a la impensada de l'escriptor i de mil lectors.

Un dia una veu, talment un mirall bellugadís, redirigeix l'enlluernament del dring dels mots i t'il·lumina l'endins del pou d'on provenen, percep clarament que allà al fons hi ha el gran caliu de l'amor que s'expandeix pels versos. Ha sigut una llambregada, una sola passada del mirall encès que t'ha fet la rateta i ho has vist perfectament.

Va ser el dia 5 de juny de 2022. A la que havia sigut la sala capitular al monestir de Sant Miquel de Cuixà, hi hagué un acte cultural en el marc de les festes verdaguerianes —mesos de maig i juny a Folgueroles i a Barcelona, llocs de naixença i mort del poeta, i aquest any Cuixà afegit i Manlleu. La veu, la de Sílvia Bel que recità una selecció de *Canigó* amb l'acompanyament de Carles Bertran al piano. Un dia una veu als peus de la muntanya. La declamació empeny la història d'un novici cavaller, una pastora eixerida i una fada fetillera. El públic immòbil recull la commoció de Gentil al cim de la pica canigonenca per l'encant de les paraules pronunciades i l'aire de la sala, tensat com un arc, vibra per l'estimbada i la mort del jovencell. La música és un lament. La història es decanta cap al seu final. Hi arriba amb els versos de l'«Epíleg. Los dos campanars», «un dels diàlegs més impressionants, ensems per la vivacitat i el dramatisme, de tota l'obra verdagueriana» en paraules de Miquel Arimany.¹¹ Conversen els cloquers de Sant Martí i el de Sant Miquel. Continues, mentalment, fent eco a la veu recitadora. Els monjos ja no hi són i el de Sant Martí pregunta al seu germà de la plana: «tu que vius més avall no els veus tornar?» (v. 50) i li respon el de Sant Miquel:

—No! Pel camí de Codalet i Prada
sols minaires obiro i llauradors;
diu que torna a son arbre la niuada,
mes, ai!, la que deixà nostra brancada
no hi cantarà mai més dolces amors. (vv. 51-55)

¹¹ ARIMANY, *Aspectes...*, p. 141.

i se'm nua la gorja i em deixa el pit sense aire: la veu m'ha dut el mot i l'entonació m'ha mostrat el foc al cor del poeta. Un instant, el just de pronunciar dues paraules i el silenci minúscul previ als versos següents. Però aquests ja em ressonen lluny perquè he restat trasbalsat.

Avui, mesos ençà d'aquell moment, rellegeixo el poema dels campanars. El poeta té imaginació i els l'ofereix perquè parlin. El de Cuixà fa la comparació, cada cenobi és un arbre; els monjos, l'ocellada que hi feu el niu i ja no hi són:

mes, ai!, la que deixà nostra brancada
no hi cantarà mai més divins amors

Exacte, m'ho imagino, els monjos cada jorn resaven vuit vegades l'ofici diví.¹² Però no, el vers no diu «divins amors», perquè hi ha una expressió més eufònica i més àmplia de sentit: «els sants amors». Els del res de l'ofici diví i els de la resta del dia, totes les hores dedicades santament al Senyor, les del descans i les de la feina, *ora et labora*, prega i treballa per amor a Déu. Però no, no és aquest el vers. Diu molt més encara, abraça la vida dels monjos i el passat de la contrada. Ells, amb el res i el treball, també rememoraven l'origen dels cenobis, els seus fundadors, la història i les històries del començament. Totes. També l'amor del més bell i jove dels cavallers, Gentil. Ras i curt: l'amor a Déu i els altres amors: el de la pàtria i el dels enamorats. Tots:

no hi cantarà mai més dolces amors

«Dolces», aquesta va ser la paraula que per la veu recitadora em tallà la respiració i m'ençegà l'esperit. Verdaguer escrivé «dolces amors». Aquest i no cap altre havia de ser el qualificatiu. Estrictament com en la font del més eròtic del poema i el més místic de tots: la noia compara l'estimat amb un pomer, «fructus eius dulcis gutturi meo» / 'el seu fruit m'és dolç al paladar' (Ct 2,3) i el noi saliveja quan l'estimada parla, «vox enim tua dulcis» / 'puix la teva veu és dolça' (Ct 2,14), del bíblic Càntic dels càntics.

Des d'abans del primer d'abans tothom ha confessat que l'amor és dolç, que són dolços tots els amors. Només un vers d'exemple i el lema que el presideix:

A batallas de amor campo de pluma
GÓNGORA

De la douceur, de la douceur, de la douceur!

¹² Matines, Laudes, Prima, Tèrcia, Sexta, Nona, Vespres i Completes.

Un vers de Paul Verlaine que m'ho diu tot i més si el «campo de pluma» és la pàgina blanca en què la ploma deixa constància de la dolçor.¹³

Greu objecció. Sí, hi és. «Los dos campanars» va ser escrit abans que comencés a fer-se el poema «del temps de la reconquesta». De fet, a la primera edició no hi és, com si el seu tema ja hagués acomplert el fet d'inspirar la «llegenda pirenaica» i pogués retirar-se discretament. Però a la segona edició de *Canigó* —la francesa de 1889—, sí que hi és i el poeta explica el perquè en una nota:

Aquesta elegia [...]. Ses estrofes foren les primeres que escriguí de la llegenda canigonenca; després lo plan s'engrandí i es quedaren a fora de l'edifici, i arraconades com una pedra sobrera. Mes en aquesta edició les hi poso com epíleg, en obsequi a l'il·lustríssim senyor bisbe Carsalade. Ell en sa pastoral d'entrada en la diòcesis de Perpinyà copiava aquests versos, amb la traducció francesa al costat:

Doncs ¿què us heu fet, superbes abadies
 Marcèvol, Serrabona i Sant Miquel,
 i tu, de crèpit Sant Martí, que omplies
 aqueixes valls de salms i melodies,
 la terra d'àngels i de sants lo cel?

Aqueixos sants i aqueixos àngels ajuden al venerable prelat a realitzar lo seu somni d'or de reconstruir l'abadia de Sant Martí de Canigó. [...]¹⁴

No es tracta pas de defugir l'objecció; tanmateix, només sé objectar-hi en contra que l'adjectiu «dolços», ric de sentit en la solitud inicial de l'elegia, quan ens parlava de la dolçor religiosa i mística, plaçada ara al final del poema s'incrementa amb un plus de significació abraçant l'amor de Gentil, l'amor renunciat del poeta. O potser a l'origen ja deia alguna cosa més si llegim calmats les paraules que estampà en l'edició inclosa, el 1888, al llibre *Pàtria*: «Aquesta composició elegíaca anava en lo primer plan, com a final de la llegenda *Canigó*: fou lo primer que escriguí...», i ara, de més a més, fitem un parell de manuscrits amb l'atenció concentrada... Ho explico.

¹³ Primer vers del poema «Lassitude» de *Poèmes saturniens*, dins Paul VERLAINE, *Poèmes saturniens suivi de Fêtes galantes*, préface de Léo Ferré, notes et commentaires de Claude Cuénot, Paris: Le livre de poche, 1977, p. 41.

¹⁴ Aquestes ratlles, però, corresponen a la nota que Verdaguer inserí en l'edició del 1901; la llarga història redaccional del poema, el premi que rebé el 1886 a Perpinyà en un concurs de la Société Agricole, Scientifique & Littéraire des Pyrénées-Orientales, l'edició primera el 1887 a *La Veü del Montserrat* (1-I-1887), p. 4-5, i a *La Ilustració Catalana* (15-II-1887), p. 35, les notes diverses a les diferents edicions, etc., pot llegir-se al davantal introductor de l'edició crítica del llibre *Pàtria* pel professor R. Pinyol i Torrents, Vic: Eumo Editorial, 2002, p. 173-179.

Tres manuscrits conservats avui a la Biblioteca de Catalunya, el ms. 375/1, el ms. 375/2 i el ms. 375/3 amb un redactat parcial molt incipient, contenen l'«Epíleg».¹⁵ La primera observació em mena a preguntar quin dels dos complets és el més primitiu...¹⁶ Sigui com sigui, pel que fa a l'elegia, l'observació fa veure tres menudes particularitats de significació molt, en contrast, molt gran. La primera és que sí, que en els dos manuscrits que contenen unes redaccions molt properes a la final, porten l'elegia com a cloenda. Per tant, l'amplitud de sentit que veig en el vers a partir de la segona edició, podem pensar que era present, d'alguna manera, des de l'inici. Això ho rebla el vers autògraf del més primitiu, el ms. 375/3, f. 25v: «[no]¹⁷ hi cantaran may mes dolssos [*sic*] amors»; «no hi cantarà may mes dolsos amors» en el ms. 375/2, f. 128v; i en el tercer, però, hi ha una variant absolutament inesperada per a l'investigador i totalment rumiada pel poeta: el vers és igual, però en la paraula «dolsos», amb tinta més negra i traç més gruixut —de manera idèntica a diverses correccions o modificacions en aquest vers—, hi ha afegida una titlla a la segona «o» a la part esquerra de la seva rodonesa en direcció avall d'esquerra a dreta que la converteix en una inconfusible «e»: «dolses amors», en femení (ms. 375/1, f. 140v). Esmena d'un moment irreflexiu del poeta? D'un moment d'intens record emotiu? Se'n desdigué més endavant? No solament es tracta de la recuperació medieval i clàssica d'aquest gènere en els mots acabats en *r*, sinó de la sola significació de gènere deixant de costat la vella morfologia. I si això no fos prou per obrir els ulls davant els manuscrits, en tots dos el vers fineix amb el signe d'admiració «!». Sí. Un signe eixit de la ploma del poeta que evidencia una crida a l'atenció del lector i, no en dubto, remarca l'emoció de qui ha escrit el vers. Segur que de bon començament —se n'adonés o no el poeta—, si més no a l'hora en què decidí col·locar l'elegia com a cloenda del poema, el vers abraçava tots els amors.

I entre tots, un amor precís delatat pel gènere femení. Quan en el cant XII les fades diuen adeu al Canigó, fan esment de les «aurenetes» i s'expressen així:

Un jorn tornaran elles
amb les amors, los lliris i roselles,
los càntics dels fadrins i les donzelles...
sols a nosaltres no ens veuràs tornar! (XII, vv. 292-295)

¹⁵ Un quart manuscrit és el 1466, f. 1v-3, però només algun vers espars i l'estrofa antepenúltima i l'última.

¹⁶ Segons l'estudiós Pere Bohigas, la versió de l'elegia del ms. 375/2 és «bastant inacabada» (Pere BOHIGAS, «Manuscrits de “Canigó” de Verdaguier», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Montserrat: PAM, 1981, p. 338), una observació que em confirma el valor de la modificació autògrafa que tot seguit exposaré.

¹⁷ El foli malmès en el seu marge llarg ha estat restaurat (sembla que fa ja temps) enganxant-li una estreta i recta tira de paper, i amb tinta negra i traç primíssim s'hi han afegit les lletres o síl·labes inexistents que, algú, més tard, ha ratllat amb llapis.

El retorn és a la primavera, reneix la natura i ens fixem en els lliris i les roselles i en els càntics del jovent; «tornaran» puix que tot retorna «amb les amors». La rima femenina i els mots que la cusen igualment femenins ens condueixen: «elles» —les orenetes—, «roselles» —flor, juntament amb els lliris, simbòlica de la parella del vers següent—, «donzelles». És cert que el verb té dos subjectes gramaticals, les orenetes i els càntics, tot i que és ben difícil de no demanar-nos si «amb les amors» el lector es veu abocat a referir-les només a les aus migradores o inevitablement també als fadrins i a les donzelles. Sota d'aquests versos, Marie-Claire Zimmermann hi escriu el comentari següent:

Par ces usages de l'élégie, Verdagner retourne à la pleine littéralité aux dépens du métaphorique et il donne ainsi cours à une langue poétique plus "populaire", plus accessible, telle qu'il l'a pratiquée dans une grande partie de son œuvre pour célébrer l'amour au sens le plus large.¹⁸

Em sembla tan il·luminador aquest femení en aquests versos, paraules últimes de les fades, com ho és en el vers de l'edició crítica de «Los dos campanars» a *Pàtria* (1888), amb la morfologia femenina, també.¹⁹

Però encara no ho tinc pas tot lligat. «Les amors» en la veu de les fades és a l'edició de N. Garolera,²⁰ tanmateix no apareix en cap d'impresa (1886, 1889, 1901), inclosa la segona confrontada a la versió francesa que tradueix així el vers: «reviendront avec les amours, les lis et les coquelicots», nom masculí encara que en plural l'article sigui idèntic pel femení, «les». I en els manuscrits hi trobem sempre «los amors»: ms. 375/1, f. 132v, «ab los ~~capblaus~~», així, doblement ratllat i, amb llapis, a sota «festeigs» i a sobre «amors»; ms. 375/4, f. 130v, «ab los amors, los lliris y roselles».²¹ És a dir: al principi hi havia «capblaus», en un segon pas dues possibles paraules noves, finalment «los amors». Han estat les fades les responsables del femení en l'edició crítica del

¹⁸ Marie-Claire ZIMMERMANN, «La "Montagne Magique" de Jacint Verdagner (1845-1902): formes poétiques et fictives dans *Canigó*», dins *Els Pirineus, Catalunya i Andorra. Actes del Tercer Col·loqui Internacional de l'AFC, Andorra 2004*, edició a cura d'Eliseu Trenc, Montserrat: PAM, 2006, p. 51.

¹⁹ Vegeu el vers a VERDAGUER, *Pàtria*, p. 183. S'havia publicat a *La Veu del Montserrat*, en el primer número de l'any 1887, p. 4-5, però el vers conté l'adjectiu masculí, «dolsos», que es manté en les altres edicions que se'n feren, com per exemple al setmanari de Vilanova i la Geltrú *La Defensa* (29-IX-1888) (vegeu el volum de retalls de periòdics, II-Canigó, fol. 9, catalogat a la BC: Verd. 10-VII-4). A l'edició primera de *Pàtria* llegim «dolços amors» a la p. 57, mes el curador ha seleccionat, al meu entendre, la versió més significativa, la del ms. 375/1.

²⁰ Jacint VERDAGUER, *Canigó. Llegenda pirenaica del temps de la reconquesta*, edició crítica a cura de Narcís Garolera, Barcelona: Quederns Crema, 1995, p. 216.

²¹ L'amor desapareix en aquest: ms. 375/2, f. 120v, «ab los capblaus, los lliris y roselles».

professor Garolera? No sé explicar-m'ho. M'és útil per fer literatura. Em falla per ser seriós amb manuscrits a una banda i edicions a l'altra. Bé, deixem-ho com és objectivament.

Gens, tot amb tot, de regust aspre. Verdaguer morí sense publicar un llibre que pot qualificar-se continuador del primerenc *Idil·lis i cants místics*,²² puix hi glossa una vegada més el Càntic dels càntics bíblic, és *Jesús amor*.

BC, ms. 3099, f. 35v:

Trono hermos — quedausel vos
 mes amors prenêuseles
 vos sou rei totpoderos
 jo pastora tendra

i f. 67v:

Ab mos ulls jo vaig seguint
 al Estimat que 's passeja;
 [...]

 si s passeja per los cors
 hi fa naxer les amors
 amors tan belles
 que n valen mil y mil de flors y estrelles.

9 maig – 99

Versos que no necessiten comentari, oi?

La traducció francesa feta per Josep Tolrà de Bordas esdevé, de cop sobte o inesperadament una esclatxa d'interpretació. La Société Agricole, Scientifique & Littéraire des Pyrénées-Orientales que havia premiat l'elegia de «Los dos campanars», tanmateix no la publicà. Tot apunta que fou per la insistència de Tolrà de Bordas la inclusió en l'edició francesa de *Canigó* puix, contra certs escrúpols del poeta, «tous nos lecteurs penseront que l'édition française de notre poème catalan ne pouvait sacrifier cet Épilogue».²³ Una perquisició s'imposaria en aquest punt, quin fou el manuscrit lliurat a la impremta. Ell pot amagar tot el secret, però no el tenim. Podia haver estat el mateix que

²² Vegeu Ramon Pinyol i Torrents en presentar-lo en l'edició que hi ha a Jacint VERDAGUER, *Totes les Obres*, IV, Barcelona: Ed. Proa, 2002, p. 1140.

²³ Josep TOLRÀ DE BORDAS, «Avant-propos du traducteur», dins Jacint VERDAGUER, *Canigou. Légende Pyrénéenne du Temps de la Reconquête*, traduction française avec le texte catalan en regard autorisée et approuvée par l'auteur, Paris: Albert Savine, éd., 1889, p. 381; en edició facsímil dins *Anuari Verdaguer* (1990), p. 189.

Verdaguer envià al concurs poètic o una còpia. No ho sabem, tanmateix el vers encarat al francès és «no hi cantarà mai més dolços amors!», admiració inclosa. Ara, doncs, fitem per l'escletxa i diguem que la intuïció del sentit de les dues paraules, tot i el gènere masculí —o era el femení en el manuscrit perdut i es canvià expressament?— copsat pel savi traductor —advocat i doctor en teologia— capellà, originà una censura, aquesta: «n'y fera jamais plus entendre ses douces et tendres chansons!».²⁴ Literalment, 'no hi farà mai més sentir/escoltar ses dolces i tendres cançons'. Com diu el diccionari de l'Académie Française, *entendre* és: «percevoir par l'ouïde» en el primer sentit recte, també, com a tercer, «saisir par l'intelligence, comprendre», i la imaginació em fa pensar que aquesta significació és en la traducció per allò que intuï el traductor: va escollir el verb *entendre* en el sentit primer per traduir «cantar», deixà de banda «amors», que substituï per «chansons», i afeblí el qualificatiu «dolços» afegint-n'hi un altre, «douces et tendres», més un possessiu, «ses», és a dir, ni més ni menys que això: 'les seves —dels monjos— dolces i tendres cançons pietoses'. Havia, Verdaguer, lliurat un manuscrit amb el gènere femení en aquests mots, o no? Motivà Verdaguer, aquesta edició francesa que li alterava el vers —de ser afirmativa la resposta anterior—, a preferir la forma masculina en la posterior edició que va fer-ne (1901 i luxosa 1902)? O ja havia variat de pensament quan lliurà la còpia que aparegué a *La Veu del Montserrat*?²⁵

Que res no ens freni a escriure «dolces amors» al costat de la seriositat d'una edició crítica, i tal volta farem d'eco a unes altres paraules del poeta recordades pel seu amic el bisbe de Perpinyà Juli Carsalade du Pont. Una nit, tots dos, contemplant el Canigó des d'una miranda del palau episcopal, era un captard, Verdaguer «va quedar extasiat, mirant, silencios [...] me va dir, amb un accent enyoradís que mai oblidaré» que li plauria de ser enterrat a l'església de Sant Martí del Canigó, «... Que ditxós seria jo de dormir la meva son última i eterna en el pit d'aquella muntanya que tant estimo i tant he cantat...»²⁶ i els «ossos barrejats amb los ossos gloriosos del comte Guifre i dels vells monges [...] a la sombra de la Creu del Canigó»... dos verbs: *cantar* i *estimar*... Si només hi hagués el verb del poeta, *cantar*, no ens estranyaríem de res de res... tanmateix hi ha el verb *estimar* i em sembla —potser fantasiant massa— el més encertat i significatiu, per al poeta i per a l'home. És el qui, en agraïment al premi rebut per «Los dos campanars» dedicà «La corona. A la Societat Agrícola, Científica i Literària de Perpinyà», amb aquest vers: «castell del meu amor i mes delícies» (v. 20) nuat a «... les Muntanyes Regalades». Només amor de muntanyenc i de poeta? Només de capellà? Que res no ens

²⁴ VERDAGUER, *Canigou...*, p. 353.

²⁵ «no hi cantarà may mes dolços amors!» (*La Veu del Montserrat*, 1-I-1887, p. 5).

²⁶ De la carta del senyor bisbe al director de la revista *Catalunya Artística* del 22 de maig de 1902, reproduïda dins Josep MIRACLE, *Verdaguer amb la lira i el calze*, Barcelona: Aymà Editors, 1952, p. 417.

freni a escriure «dolces amors» i repetiré com a meves les paraules de Josep Junyent: «Verdaguer estimba dins l'abisme el Verdaguer amorós, el poeta d'amors. Però és justament en aquest cant on l'embull és ben travat i més profundament líric, més diàfanament profund i vague, més inaferrable en termes racionals».²⁷

Un dia una veu... moduladora de la significació d'un vers va traspalsar-me. Hi he reflexionat. Li agraeixo la bella dicció. He escrit també aquestes planes sense vergonya pel meu sentiment en descobrir el que encara no havia percebut (si hi és) d'aquest vers i, agosarat, les lliuro perquè hom pugui afegir-hi la seva interpretació.

En un exercici de creació poètica fet amb el desplaçament —o *manlleu creatiu*— de paraules de «Los dos campanars» de *Canigó*, Bernat Cassaigne Borràs compongué un dia aquest haikú que, ves per on!, aplega totes les veus, la de dos poetes —la de Verdaguer que fa seva—, la de les fades, la dels cloquers que parlen, la d'una rapsoda i la d'aquestes pàgines. Que valgui, doncs, aquest haikú com a lema de síntesi.²⁸

Mes resta sempre
a les edats futures
sonora veu!

²⁷ *Verdaguer llegit per Segimon Serrallonga*, edició i pròleg de Ricard Torrents, Vic: Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris. Universitat de Vic; Universitat Central de Catalunya, 2014, p. 83. Afegeixo a «inaferrable» el probable «embull» i difícil desembullament si ens dedicuéssim a fer una intensa anàlisi de les sis, sis!, provatures d'aquest cant d'amor, ampliant les observacions de Ricard Torrents, que n'ha fet el primer estudi (vegeu TORRENTS, *Verdaguer...*, p. 163-200).

²⁸ Bernat CASSAIGNE BORRÀS, «Tankas i haikús pel mossèn», dins *Els Pirineus...*, p. 13.